

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr Bernadetty Dziura

pt. „KAPITAŁ INTELEKTUALNY A KONKURENCYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW
WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO”

wykonanej pod kierunkiem dr hab. Bogusława Ślusarczyka Prof. Uniwersytetu
Rzeszowskiego

na Uniwersytecie Technologiczno-Humanistycznym im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych

I. Wstęp

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska składa się z pięciu rozdziałów oraz podsumowania. Łącznie z aneksem rozprawa liczy 323 strony. Bibliografia obejmuje 165 pozycji literatury (w tym dwadzieścia w języku angielskim), 53 artykułów i innych opracowań, 1 akt prawny. W pracy zamieszczono 70 tabel oraz 2 rysunki.

II. Problematyka badawcza, przedmiot, zakres, cele i hipotezy rozprawy

2.1 Uwagi ogólne

Zmiany zachodzące w gospodarce światowej w drugiej połowie XX wieku i na początku nowego stulecia związane z procesami globalizacji ekonomicznej mają szczególny wpływ na strategię funkcjonowania podmiotów gospodarczych. Miarą sukcesu przedsiębiorstw w nowych warunkach staje się szybkość dostrzegania zmian w otoczeniu, zdolność do elastycznego dostosowywania się do nich, umiejętność kreacji rozwiązań innowacyjnych, odpowiadających na aktualne wyzwania rynku. Podmioty gospodarcze muszą wypracować nowe metody uzyskania przewagi konkurencyjnej, a następnie utrzymania korzystnej pozycji rynkowej. W warunkach rosnącej konkurencji, szanse na przetrwanie na rynku i dalszy rozwój mają głównie te przedsiębiorstwa, które nastawione są na ciągłe podnoszenie swojej konkurencyjności poprzez odpowiednie zarządzanie posiadanym kapitałem intelektualnym. Ważnym wyzwaniem stojącym przed badaczami zajmującymi się problematyką kapitału

intelektualnego, jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, jaki jest wpływ tego kapitału na tworzenie wartości przedsiębiorstwa oraz na jego konkurencyjność. Istnieje również potrzeba określenia składników kapitału intelektualnego oraz ich wpływu na konkurencyjność przedsiębiorstw, nie tylko w ujęciu branżowym uwzględniającym firmy *high-tech*, ale również w ujęciu regionalnym, krajowym lub międzynarodowym.

2.2 Uwagi szczegółowe

W powyższym kontekście nie ulega wątpliwości, że problematyka rozprawy doktorskiej mgr Bernadetty Dziura jest aktualna, ważna, a przy tym interesująca zarówno z teoretycznego jak też praktycznego punktu widzenia. Doktorantka podjęła się próby szczegółowej charakterystyki kapitału intelektualnego ukazując jego genezę, istotę, kategorie, składniki oraz strukturę. Ukazała rolę kapitału intelektualnego w tworzeniu wartości przedsiębiorstwa oraz w kształtowaniu jego pozycji konkurencyjnej. Pozytywnie, chociaż z pewnymi zastrzeżeniami, należy ocenić zdefiniowane we wstępie do pracy motywy wyboru problemu i przedmiotu badań, główne założenia pracy, studia procedury badawczej, tezę oraz, z pewnymi wyjątkami, hipotezy badawcze. Celem głównym pracy była ocena wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw. Tak sformułowany cel pracy wydaje się zbyt ogólny. Autorka przeprowadziła badania wyłącznie w przedsiębiorstwach województwa podkarpackiego. Nie jest uprawnionym rozszerzanie wniosków z przeprowadzonych badań na przedsiębiorstwa z całej Polski. Przedstawiona teza główna rozprawy wskazująca na to, że kapitał intelektualny tworzy istotną wartość przedsiębiorstw województwa podkarpackiego, stanowiąc o ich konkurencyjności na rynku krajowym i międzynarodowym, nie budzi zastrzeżeń. Nawiązuje do tematu pracy, ma charakter poznawczy, a jej weryfikacja pozwala na ocenę wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność badanych przedsiębiorstw.

Doktorantka sformułowała sześć następujących hipotez badawczych:

- pozycja konkurencyjna badanych przedsiębiorstw jest zdeterminowana przez zasoby kapitału intelektualnego,
- o trwałości pozycji konkurencyjnej w znacznej mierze decyduje kultura organizacyjna oraz sposób zarządzania i zaangażowania pracowników,
- inwestowanie w kapitał ludzki (szkolenia, kursy, studia), czyli podnoszenie poziomu kapitału intelektualnego wpływa na konkurencyjność przedsiębiorstw,

- poziom kwalifikacji i kompetencji pracowników określa zdolność przedsiębiorstwa do sprawnego oraz efektywnego łączenia rozwiązań technologicznych i innowacyjnych, co niewątpliwie wpływa na zakres prowadzonych badań rozwojowych B+R,

- zdolność konkurencyjna przedsiębiorstw jest zasadniczą determinantą mającą wpływ na poziom efektywności gospodarowania i osiągnięte wyniki finansowe,

- istnieje znikoma współzależność pomiędzy składnikami kapitału intelektualnego a wartością aktywów niematerialnych i prawnych zawartych w strukturze bilansu przedsiębiorstwa.

Hipotezy badawcze nie budzą na ogół zastrzeżeń, są poprawnie sformułowane i możliwe do weryfikacji. Ich liczba jest jednak zbyt duża. Autorka mogłaby sformułować hipotezy bardziej ogólne, a poza tym mogłaby pominąć te, które w dużym stopniu dotyczą dyscypliny zarządzania np. hipoteza druga. Pewne zastrzeżenie budzi hipoteza szósta. Na str. 8. Autorka stwierdza, „iż jedno z pojęć, jakie w tej pracy będzie często występowało określa się różnymi terminami, tj. kapitał intelektualny, aktywa intelektualne, aktywa niematerialne...”. Jeśli przyjąć za Autorką, że pojęcia kapitał intelektualny i aktywa niematerialne są tożsame, to można mieć wątpliwości do tak sformułowanej ostatniej hipotezy.

Realizacji celów rozprawy oraz weryfikacja prawidłowości sformułowanych hipotez badawczych podporządkowana jest konstrukcja pracy. **Rozdział pierwszy** poświęcony jest zagadnieniom teoretycznym odnoszącym się kształtowania konkurencyjności i przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw we współczesnej gospodarce rynkowej. Podjęto w nim również próbę wskazania współzależności pomiędzy konkurencyjnością, innowacyjnością i kapitałem intelektualnym. W **rozdziale drugim** Autorka zaprezentowała kapitał intelektualny, jako zasadniczą determinantę rozwoju przedsiębiorstw oraz poprawy ich konkurencyjności. Ukazała też elementy składowe kapitału intelektualnego, występujące między nimi związki, a także przedstawiła strategie zarządzania tym kapitałem. W **rozdziale trzecim** metodycznym przedstawiono metody pomiaru kapitału intelektualnego zarówno w ujęciu ilościowym jak też jakościowym. W **czwartym rozdziale** zaprezentowano przedmiot i zakres badań, założenia metodologiczne badań oraz analizę materiału badawczego i wyników badań. W rozdziale tym przedstawiono wyniki badań sondażowych przeprowadzonych wśród pracowników czterystu przedsiębiorstw województwa podkarpackiego oraz przedstawiono wyniki drugiego etapu badań, który dotyczył wyznaczenia wskaźników ekonomicznych i ekonomiczno-finansowych odnoszących się do kapitału intelektualnego. W **piątej części rozprawy** przedstawione zostały efekty analiz empirycznych. Dokonano identyfikacji składników aktywów

niematerialnych o znaczeniu strategicznym dla przedsiębiorstw. Ukazano wyniki badań ukazujących wpływ kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego. W **części podsumowującej** przedstawiono wyniki weryfikacji postawionych we wstępie hipotez badawczych oraz zawarto najważniejsze dezyderaty wynikające z badań empirycznych i studiów literatury przedmiotu.

Oceniając strukturę pracy można stwierdzić, że jest ona spójna, logiczna, zgodna z regułami metodologicznymi i metodycznymi przyjętymi w naukach ekonomicznych. Zawiera przegląd i analizę dotychczasowej literatury przedmiotu ukazującej kształtowanie się konkurencyjności i przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw we współczesnej gospodarce rynkowej oraz znaczenie kapitału intelektualnego w rozwoju przedsiębiorstw, chociaż pewien niedosyt budzi brak dyskusji naukowej Doktorantki z poglądami prezentowanych autorów. Autorka łączy rozważania teoretyczne z analizą praktyczną, wywody o charakterze metodycznym z zagadnieniami o wymiarze aplikacyjnym. Problematyka podjęta w rozprawie mieści się w dyscyplinie ekonomia, chociaż jej fragmenty obejmują również dyscyplinę zarządzanie.

III. Szczegółowa ocena rozprawy

Dokonując oceny rozprawy mgr Bernadetty Dziura chciałbym sformułować następujące uwagi i spostrzeżenia, które nasunęły się w trakcie lektury recenzowanej pracy:

- a) Doktorantka przeprowadziła w latach 2014/2015 badania w czterystu przedsiębiorstwach województwa podkarpackiego. Proces badawczy składał się z trzech etapów. W pierwszym etapie Autorka podjęła się próby rozpoznania stopnia świadomości zarządzających, co do ważności kapitału intelektualnego w zarządzaniu przedsiębiorstwem, a szczególnie wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw. Ten etap można uznać za wprowadzający do badań właściwych, jednak w dużej części dotyczy on problemów zarządzania. Celem realizacji badań w drugim etapie, jak podaje Autorka, jest identyfikacji składników kapitału intelektualnego oraz wskaźników konkurencyjności wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw. Tak sformułowany cel jest błędny, ponieważ wskaźniki służą do oceny danych zjawisk lub procesów i nie można twierdzić, że wpływają na konkurencyjność przedsiębiorstw. Etap trzeci został zrealizowany w stu przedsiębiorstwach. Celem realizacji badań w tym etapie było pozyskanie danych finansowych, dzięki którym Autorka wyznaczyła wskaźniki ekonomiczne kapitału intelektualnego oraz wskaźniki rentowności. Przeprowadzenie

trzech etapów badań można uznać za pozytywne, szczególnie drugi i trzeci etap są ważne i pozwoliły Doktorantce na podstawie „twardych” danych zrealizować cel pracy i zweryfikować hipotezy badawcze.

- b) W pierwszym rozdziale Autorka dokonała charakterystyki konkurencyjności i przewagi konkurencyjnej. Przedstawiła istotę konkurencji i konkurencyjności oraz ukazała współzależność między nimi. W obszerny sposób przedstawiła determinanty przewagi i pozycji konkurencyjnej, ukazała modele przewagi konkurencyjnej. Jako całość rozdział ten można ocenić pozytywnie, chociaż Autorka powinna była dodać podrozdział ukazujący kwestie konkurencji i konkurencyjności w teoriach ekonomicznych. Zastrzeżenie budzi też pierwszy podrozdział tego rozdziału, w którym, jak wskazuje tytuł, Autorka powinna przedstawić tendencje rozwojowe współczesnej gospodarki światowej. Znaczą część tego podrozdziału stanowią jednak rozważania Autorki dotyczące kategorii „wartości” oraz jej determinant. Ta część treści nie jest zgodna z tytułem podrozdziału.
- c) Za interesujący i ważny należy uznać drugi rozdział rozprawy. Autorka przedstawiła w nim istotę kapitału intelektualnego, ukazała jego strukturę oraz strategie zarządzania tym kapitałem. Co warte podkreślenia Autorka dokonała obszernego przeglądu składników kapitału intelektualnego w różnych koncepcjach ekonomicznych. Przedstawiła również związki pomiędzy elementami składowymi tego kapitału. Pewien niedosyt może budzić brak dyskusji naukowej podczas przedstawiania poglądów różnych autorów dotyczących kapitału intelektualnego.
- d) Pozytywnie można ocenić trzeci rozdział pracy. Autorka dokonała obszernego przeglądu metod mierzenie kapitału intelektualnego. Wskazała, że istnieją cztery grupy metod pomiaru tego kapitału: metody oparte o kapitalizację rynkową, metody oparte na zwrocie aktywów, metody bezpośredniego pomiaru kapitału intelektualnego oraz metody kart punktowych. Doktorantka dokonała charakterystyki poszczególnych metod mierzenia kapitału intelektualnego oraz wskazała czynniki determinujące wybór odpowiedniej metody. Dokonała też szczegółowej charakterystyki finansowych i jakościowych koncepcji mierzenia kapitału intelektualnego. Przedstawiła również wskaźniki wykorzystywane do pomiaru poszczególnych elementów i składników tego kapitału. Doktorantka postawiła w tym rozdziale ważne pytanie, dlaczego jest tak trudno utrzymać przez przedsiębiorstwa wysoką, wyższą niż konkurenci efektywność. Powodem tego, wg Autorki, są: **imitacja**, czyli możliwość szybkiego przepływu informacji na temat nowych rozwiązań do konkurencji, która te rozwiązania wykorzystuje, **inercja organizacyjna**,

czyli opóźnione reagowanie na zmiany w technologiach i metodach zarządzania ze względu na przywiązanie do wcześniej przyjętych metod działania, **suboptymalizacja**, czyli przyjęte założenie, że jedna z silnych stron przedsiębiorstwa ma dominujące znaczenie i istniejący nacisk na rozwój tej silnej strony bez zachowania odpowiedniej równowagi w relacji z innymi czynnikami rozwoju. Rozważania te są wprawdzie interesujące, dotyczą jednak zagadnień związanych z zarządzaniem zasobami ludzkimi, czyli w niewielkim stopniu mieszczącymi się w dyscyplinie ekonomia. Jako całość rozdział ten jest interesujący i nie budzi większych zastrzeżeń.

- e) Fundamentalną rolę w recenzowanej pracy spełniają rozdziały czwarty i piąty. W istotny sposób poszerzają one zakres wiedzy, oparte są bowiem na szczegółowych badaniach empirycznych. Głównym celem przeprowadzonych badań empirycznych było wskazanie składników kapitału intelektualnego, oraz ocena stopnia, w jakim kapitał intelektualny wpływa na konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego. Do weryfikacji modelu kapitału intelektualnego została przyjęta dwuskładnikowa koncepcja tego kapitału, w której można wyróżnić kapitał organizacyjny i kapitał społeczny. Do oceny poziomu kapitału intelektualnego zostało wykorzystanych siedem mierników: kapitał ludzki, kapitał relacyjny, kultura organizacyjna, stosunki międzyludzkie, wartości niematerialne i prawne, infrastruktura, kapitał innowacyjny. W pracy przyjęto też zestaw pięciu mikroekonomicznych wskaźników służących do pomiaru konkurencyjności przedsiębiorstw, takich jak: ocena pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa na tle rywali, potencjał konkurencyjności, instrumenty konkurowania, czynniki, które w przyszłości mogą zapewnić przedsiębiorstwu dogodną pozycję konkurencyjną na rynku, kondycja finansowa przedsiębiorstwa. Mierniki i wskaźniki przyjęte do oceny poziomu kapitału intelektualnego i konkurencyjności przedsiębiorstw są subiektywnym wyborem Doktorantki. Wybór ten można jednak ocenić pozytywnie.

Przed analizą opartą na badaniach własnych Autorka przedstawiła wcześniej silne i słabe strony regionu podkarpackiego ukazując warunki, w jakich działają tam przedsiębiorstwa. Stwierdziła, że ważnym aspektem rozwoju analizowanego regionu jest innowacyjność. Ukazała udział innowacyjnych przedsiębiorstw w poszczególnych branżach analizowanego regionu na tle całego kraju, a także wyróżniła czynniki dotyczące kapitału intelektualnego, które wpłynęły na konkurencyjność przedsiębiorstw. Dokonała też analizy ekonomiczno-finansową przedsiębiorstw regionu podkarpackiego.

Pozytywnie należy ocenić wybór przez Doktorantkę do badań ankietowych respondentów, natomiast otwartym pozostaje pytanie, dlaczego rozkład próby przedsiębiorstw wg ich wielkości tak znacznie odbiega od struktury wielkościowej przedsiębiorstw badanego regionu. Czy ta różnica wynika wyłącznie z faktu, że kapitał intelektualny w znacznie większym stopniu występuje w większych przedsiębiorstwach? W rozdziale czwartym Autorka przedstawiła wyniki dwóch etapów badań. Wyniki badań pierwszego etapu przedstawiają opinie respondentów dotyczące istoty oraz znaczenia kapitału intelektualnego dla przedsiębiorstwa, a także wskazują, jakie są w opinii respondentów czynniki determinujące konkurencyjność przedsiębiorstw. Wyniki tych badań są interesujące, chociaż, jak wspomniano wcześniej, w pewnej części badania te dotyczyły zarządzania zasobami ludzkimi. W drugim etapie badań Autorka dokonała charakterystyki kapitału intelektualnego na podstawie analizy wskaźnikowej, wykorzystując w tym celu dziewięć wskaźników, a następnie wyznaczyła współzależności pomiędzy poszczególnymi wskaźnikami. W końcowej części rozdziału czwartego Doktorantka przeprowadziła analizy służące do weryfikacji postawionych we wstępie hipotez badawczych oraz przedstawiła wnioski z badań. Zazwyczaj wnioski z badań przedstawia się w końcowej części pracy, najczęściej w podsumowaniu. Nie jest też potrzebne trzykrotne cytowanie hipotez badawczych, jak to zrobiła Doktorantka.

Rozważania prowadzone w piątej części rozprawy miały na celu potwierdzenie priorytetowego znaczenia kapitału intelektualnego w strategii konkurencyjności przedsiębiorstw. Rozszerzają one wiedzę na temat wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego. Rozdział ten kończy się ukazaniem propozycji zmian i kierunków działań zmierzających do efektywniejszego wykorzystania kapitału intelektualnego. Rozdział ten można ocenić pozytywnie, chociaż występują w nim pewne powtórzenia z poprzednich rozdziałów.

- f) W ostatnim fragmencie pracy, czyli podsumowaniu, Autorka, zgodnie z regułami metodologicznymi, odniosła się do sformułowanych we wstępie hipotez badawczych, stwierdzając, że wszystkie postawione w pracy hipotezy badawcze zostały zweryfikowane pozytywnie. Można również stwierdzić, że cel główny pracy i cele szczegółowe zostały osiągnięte. Chociaż przedstawione w pracy analizy nie wyczerpały wszystkich kwestii zaznaczonych w tytule i celach pracy, to jednak pozwoliły rozszerzyć wiedzę na temat wagi czynników kapitału intelektualnego wpływających na konkurencyjność.

g) Rozprawa doktorska mgr Bernadetty Dziura napisana jest przejrzyście, ale z pewnymi uchybieniami pod względem warsztatowym. Autorce nie udało się uniknąć usterek pisarskich:

str. 8 akapit 3 „... jego celem była identyfikacja składników kapitału intelektualnego oraz wskaźników konkurencyjności wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw...” – wskaźniki określają konkurencyjność a nie wpływają na nią.

str. 10 akapit 3 „Generalnie kapitał intelektualny jest dość subiektywną charakterystyką...” - zdanie jest błędne stylistycznie.

str. 16 akapit 2 „... procesy określane mianem globalizacji. Stanowi ona jeden z efektów integracji gospodarczej...” – dyskusyjne jest stwierdzenie, że globalizacja jest efektem integracji.

str. 18 „Rys. 1. Poziomy konkurencyjności” – to jest tabela nie rysunek.

str. 47 akapit 3 „ ... syntetyczne mierniki większej ilości krajów...” powinno być „ ... syntetyczne mierniki większej liczby krajów...”

str. 52 akapit 1 „ Warto w tym miejscu nadmienić kilka zadań...” – poprawić styl

str. 73 akapit 3 „Takim tokom podlegają zarówno dokumenty opracowane w przedsiębiorstwie, jak i nośniki kapitału intelektualnego spoza przedsiębiorstwa” – zdanie niezrozumiałe

str. 137 akapit ostatni „ ilość lat przepracowanych w danym zawodzie...” powinno być „ liczba lat przepracowanych w danym zawodzie...”

str. 138 – przy przedstawianiu elementów policzalnych zamienić „ilość” na „liczba”

str. 147 akapit 2 „Koncepcja wartościowania procesów, opracowana przez B. Nogalskiego, J. Rybickiego, autorzy proponują...” poprawić styl (zmodyfikować to zdanie lub podzielić na dwa)

str. 170 akapit 4 – brak trzeciego punktu charakteryzującego potencjał mieszkańców regionu

str. 182 akapit 2 „ Województwo podkarpackie dzięki korzystnemu...” – to zdanie nie jest skończone

str. 209 akapit 1 „... obszar działania oraz udział kapitału zagranicznego oraz na dokonanej przez respondentów...” – niepoprawny styl

str. 224 akapit 1 „G. Łukasiewicz proponuje zestaw wskaźników, są proste...” – niepoprawny styl

str. 290 akapit 4 „Potwierdzeniem tego wskaźniki rentowności, płynności finansowej...” powinno być „Potwierdzeniem tego są wskaźniki rentowności, płynności finansowej...”

Inne drobne usterki pisarskie znajdują się na następujących stronach: str. 5 akapit 5, str. 10 akapit 2 i 3, str. 11 akapit 3, str. 21 akapit 2, str. 23 akapit 2, str. 46 akapit 1, str. 52 akapit 1, str. 72 akapit 3, str. 73 akapit 3, str. 74 akapit, 3, str. 74 akapit 4, str. 75 akapit 2, str. 75 akapit 3, str. 79 akapit 1, str. 79 akapit 4, str. 89 akapit 2, str. 89 akapit 4, str. 91 akapit 4, str. 92 akapit 4, str. 122 akapit 3, str. 128 akapit 4, str. 141 akapit 4, str. 147 akapit 3, str. 151 akapit 1, str. 152 akapit 1, str. 157 akapit 1, str. 181 akapit 2, str. 189 akapit 1, str. 191 akapit 4, str. 192 akapit 3, str. 224 akapit 1, str. 227 akapit 1, str. 244 akapit 2, str. 267 akapit 2, str. 269 akapit 1, str. 270 akapit 3, str. 270 akapit 4, str. 275 akapit 2, str. 278 akapit 1.

Angielskie nazwy powinny być podawane kursywą.

IV. Uwagi końcowe

Przedstawiona do recenzji dysertacja Pani mgr Bernadetty Dziura stanowi próbę sformułowania i rozwiązania istotnego problemu badawczego, wnosi nowe wartości do wiedzy ekonomicznej na temat konkurencyjności oraz wpływu na nią kapitału intelektualnego. Pomimo pewnych mankamentów językowych całość pracy charakteryzuje poprawność formułowania myśli oraz logiczne interpretowanie wyników badań własnych. Zgłoszone uwagi odnośnie recenzowanej pracy mają w części swojej charakter dyskusyjny i nie rzutują istotnie na pozytywną jej ocenę.

V. Konkluzja

Uwzględniając walory poznawcze, teoretyczno-metodyczne a także użytkowe recenzowanej rozprawy stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji praca Pani mgr Bernadetty Dziura pt. „Kapitał intelektualny a konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego” spełnia ustawowe wymogi pracy promocyjnej na stopień doktora z dyscypliny ekonomia, a Doktorantka – po dopełnieniu wszelkich formalności – może być dopuszczona do publicznej obrony swojej pracy.

Jakub Kuciuk

